

Section 1. Political-conflictology

*Marukhovska-Kartunova Olga Alexandrovna,
University of Economic and Law «KROK»,
PhD in Philosophy, professor of Social Sciences Department (Kyiv, Ukraine)
E-mail: alexkartunov@gmail.com*

The contribution of Austrian thinker Friedrich Gents in origin of science in peace

*Маруховська-Картунова Ольга Олександрівна,
Університет економіки та права «КРОК»,
кандидат філософських наук (PhD in Philosophy),
професор кафедри суспільних наук (Київ, Україна)
E-mail: alexkartunov@gmail.com*

Внесок Австрійського мислителя Ф. Генца у зародження науки про мир

*«Якби існувала наука, яка навчала б засобам встановлення вічного миру,
вона була б найвищою з усіх відомих людству наук»*

Ф. Генц

В сучасних умовах загострення міжнародної ситуації, гонки озброєнь, спадаху чи продовження низки локальних і регіональних війн та збройних етнополітичних конфліктів варто згадати про теоретичну спадщину і практичний досвід тих мислителів, які в різні часи зробили помітний внесок у справу запобігання війн та досягнення і збереження миру. Серед блискучої плеяди таких мислителів (Е. Роттердамський, Г. Гроцій, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо та ін.) помітне почесне місце займає австрійський публіцист, дипломат і політичний діяч Фрідріх фон Генц (нім. Friedrich von Gentz) (1764–1832 рр.). На жаль, його внесок саме у справу збереження миру все ще залишається недостатньо висвітленим на Заході і мало відомим в Україні. Та й навколо його постаті все ще чимало нез'ясованих питань і обмаль інформації.

Показово, що у «Британській енциклопедії», причому з першого по дев'яте видання, стаття про нього називалася «Фрідріх фон Генц, німецький публіцист і дипломат»¹, однак, в одинадцятому виданні цієї ж енциклопедії стаття називалася вже просто «Фрідріх фон Генц». Більше того, в самій статті стверджувалося, що «він був, перш за все, австрійцем, у всякому разі більшим австрійцем, ніж Меттерніх»². Маловідомим залишається й те, що «Ф. Генц завжди був на боці тих, кого вважав правим», що «він був одним з тих геніальних людей, які непереборно викликали довіру», що його наукові погляди формувалися під впливом і в душі постулатів «Кантіанської школи», зокрема ідеї миру І. Канта³ та ін.

У контексті тематики даних тез найбільший інтерес становлять деякі основні положення праці Ф. Генца «Про вічний мир» (1800 р.). У ній він чітко заявив, що: «Війни бути не повинно!», що війна має бути «навік вигнана із суспільства», а мир — це «найвище політичне благо у світі». Водночас він виступав на захист тих мислителів, які розробляли ідеї миру, ствержуючи при цьому: «Вічний мир... — зовсім не марення, породжене схильною до фантазій і мріянням уявою, а серйозна, глибока, велична ідея, певне завдання, більше того, вимога розуму, необхідний результат прогресуючого розвитку наших понять про право, порядок і моральність в грандіозній цілісності об'єданого людства»⁴.

Одним з важливих шляхів встановлення одвічного миру Ф. Генц вважав створення системи політичного балансу, тобто балансу політичних сил на міжнародній, зокрема на європейській арені. При цьому він зазначав: «Система балансу — це система держав, які співіснують одна поряд з одною, більш менш тісно пов'язані одна з одною, через що жодна з них не може атакувати незалежність або фундаментальні права іншої, не викликавши ефективного спротиву і таким чином не наразившись на великий ризик». Хоча, з іншого боку, Ф. Генц, вважав, що така система «швидше може бути названа системою противага, ніж системою балансу». Як би там не було, але у цілому можна погодитися з думкою італійської дослідниці Марії Патерно — однієї з кращих знавців теоретичної спадщини Ф. Генца, яка стверджувала: «Таким чином, у своєму есе «Про одвічний мир» Ф. Генц вказав, як система балансу філософські і концептуально характеризується своїм

¹ Friedrich von Gentz, German Publicist and Diplomat [Електронний ресурс] – Режим доступу://URL: <http://www.1902encyclopedia.com/G/GEN/friedrich-von-gentz.html>

² Gentz, Friedrich Von//Encyclopædia Britannica (11th edition) – Cambridge: Cambridge University Press, – 1910. – P. 607. [Електронний ресурс] <https://archive.org/stream/encyclopaediabrit11chisrich#page/606/mode/2up>

³ Tagerbucher von Friedrich von Gentz//The Edinburgh Review, or Critical Journal. –1863. – Vol. CXVII. – P. 42–82.

⁴ Генц Ф.О вечном мире (1800)/Фридрих Генц//Трактаты о вечном мире/Сост. И. С. Андреева А. В. Гулыга. – СПб.: Алетейя, – 2003. – С. 317–318.

вкоріненням в концепт обмеження, контролю, поміркованості та розсудливості». Ще однією беззаперечною заслугою Ф. Генца, на думку М. Патерно, було те, що він «довів необхідність переосмислення проблеми миру і війни, використовуючи скоріше політичні, ніж моральні та правові категорії...»¹.

Та найбільшою заслугою Ф. Генца можна вважати запропоновані ним три засоби запобігання війн і збройних конфліктів та чотири шляхи досягнення миру. Зокрема, він зазначав, що «для того, щоб раз і назавжди перешкодити націям... вступати у війну» потрібно: 1) «абсолютне об'єднання усіх націй в одну державу, внаслідок чого відпадуть усі колізії, що виникають з існування окремих урядів»; 2) «абсолютне їх відособлення, або такий лад держав, при якому інтереси одних держав перестають ущемляти права інших» та 3) «організація певного громадського цілого, створеного цими народами, за допомогою якого їх конфлікти повинні вирішуватися мирним шляхом й іншим способом вирішуватися не можуть». Щоправда, він одразу ж визнав, що перші два засоби «слід вважати несправжніми» вже в силу неможливості їх реалізації, а, отже, вони не можуть бути «справжньою панацеєю для тривалого миру»².

Щодо шляхів досягнення миру, то Ф. Генц сформулював їх наступним чином. По-перше, варто було б скоротити кількість держав у Європі шляхом об'єднання їх у кілька великих держав, оскільки «при меншій кількості держав війн буде менше». До речі, останнє твердження Ф. Генца, на наш погляд, можна вважати закономірністю, яка особливо чітко виявилася у 1910–1960-х роках під час розпаду низки західних колоніальних імперій та «вибухового» зростання кількості нових незалежних держав. Саме цей період виявився найбільш «врожайним» на жахливі війни, включно з першою та другою світовими війнами. Вдруге ця закономірність підтвердилася в 1980–1990-х рр. у період дезінтеграції СРСР та СФРЮ, коли народилося близько 20-ти незалежних держав, що супроводжувалося спалахом низки війн.

По-друге, на думку Ф. Генца для досягнення вічного миру доцільним було б «абсолютне відособлення їх (держав) одна від одної за допомогою спрямованого на це державного устрою кожної з них»³. Сьогодні, в умовах зростання антиглобалістських настроїв, після Brexit, виходу США з деяких міжнародних торговельних організацій та планами і початками будівництва кількох країн стін на своїх кордонах згадані міркування Ф. Генца, на наш погляд, можуть також привернути увагу дослідників, але вже як соціально-політична антиутопія.

¹ Paterno, M. P. *Diplomacy of Treatises and Political Balance between XVIII and XIX Centuries/ Maria Pia Paterno* [Електронний ресурс] – Режим доступу://<https://pubblicazioni.unicam.it/handle/11581/107622#.WLw-f9SLTQA>

² Генц Ф.О вечном мире (1800)/Фридрих Генц//Трактаты о вечном мире/Сост. И. С. Андреева, А. В. Гулыга. – СПб. : Алетей, – 2003. – С. 319–322.

³ Там же.

Третім імовірним шляхом досягнення миру, за його задумом, «... міг би бути вільний союз або абсолютно визначена і організована федерація держав. Мета такого об'єднання повинна полягати в тому, щоб конфлікти, які можуть виникнути між його членами, вирішувалися мирним, правовим шляхом і щоб об'єднана могутність союзу позбавляла кожную прийняту в цей союз державу можливості домагатися свого права силою зброї». Для реалізації такого наміру, на думку Ф. Генца, можна було б розробити і використати різні форми. Зокрема, союзні держави мали б право: а) «призначати при кожному конфлікті одного чи декількох третейських суддів»; б) встановлювати, що «меншість членів союзу завжди підкоряється більшості»; с) «створити постійний конгрес, який розглядатиме усі справи членів союзу, вести всі їх процеси, приймати рішення і виступати в якості вищої інстанції по усім сумнівним правовим пунктам»¹. У цьому шляхові досягнення «вічного миру» привертає увагу думка Ф. Генца про перманентний характер міждержавних, етнополітичних конфліктів, про необхідність їх вирішення виключно «мирним, правовим шляхом», зокрема за допомогою третейських судів.

«Четвертим і останнім шляхом, до якого приводить нас роздум про можливість постійного миру, — стверджував Ф. Генц, — є створення офіційної міжнародної організації, в якій законодавча, судова і виконавча влада були б загальною волею об'єднані в якомусь найвищому органі». Показово, що Ф. Генц одним з перших звернув увагу на роль державної політики, яку він вважав наукою, у запобіганні збройних конфліктів і війн та у досягненні й збереженні вічного миру. Її «велике завдання, — наголошував він, — постійно спрямовувати і впорядковувати стосунки між державами так, щоб вони по можливості наближались до стану законного облаштування громадянського суспільства; вона повинна усувати приводи для війни, поки ще залишається хоч один засіб для мирного врегулювання конфлікту; а якщо війна неминуча, то з самих наслідків війни вивести кращий порядок речей і більше гарантований, наскільки це можливо, мирний стан»².

Мабуть вперше серед тогочасних мислителів Ф. Генц чітко сформулював і ідею про необхідність формування громадянського суспільства, встановлення якого, на його переконання, мало б покласти край не лише збройним конфліктам у середині самих держав, а й війнам між ними. Зокрема, він стверджував: «... той же шлях, який веде до вдосконалення зв'язку в громадянському суспільстві і, отже, до миру усередині держав, веде до миру і в суспільних стосунках між націями». Чимало надій у справі запобігання збройних конфліктів і війн Ф. Генц покладав на формування правових знань і моральних якостей, зокрема почуття

¹ Генц Ф. О вечном мире (1800) / Фридрих Генц // Трактаты о вечном мире / Сост. И. С. Андреева, А. В. Гульга. — СПб. : Алетейя, — 2003. — С. 332.

² Там же. — С. 336.

відповідальності й справедливості, як у правителів, так і у народних мас. З цього приводу він зазначав: «... коли в людському суспільстві справедливі й мудрі правителі пануватимуть над освіченими, невимогливими і моральними народами, тоді... число воєн зменшиться»¹.

Але особливу увагу привертає та висока оцінка і ті великі сподівання, які Ф. Генц пов'язував з майбутньою наукою про мир, війни та збройні конфлікти. «Якби існувала наука, — підкреслював він, — яка навчала б засобам встановлення вічного миру, вона була б найвищою з усіх відомих людству наук. Оскільки ж такої науки не існує, слід з повагою відноситися до тієї, яка у своєму досконалому вираженні закладає основу найбільш тривалого миру»². Принагідно зазначимо, що така, омріяна австрійським мислителем наука, навіть науки, зокрема полемологія та мирологія, хай і повільно, але невпинно розвиваються. Більше того, відбувається становлення ще одного суміжного напрямку наукового знання, а саме — етнополітичної конфліктології, покликаної запобігати ескалації збройних етнополітичних конфліктів та їх цивілізованому розв'язанню.

Доводиться констатувати, що праця Ф. Генца завершується на досить песимістичній ноті. Зокрема, він, зазначав: «Що тепер не лише мир, але і сама можливість миру дуже далекі, що тепер війна — бойовий заклик на Землі, і, якщо чудодійні революції не змінять нашу сумну долю, ще довго залишиться таким, — ця сумна істина непохитна»³. На жаль, сумне пророцтво австрійського мислителя збулося. Попри десятки революцій, які рекламувалися їх організаторами як «чудодійні», а можливо саме в їх наслідок, «вічний мир» не лише не було встановлено, а навпаки — відкладено на невизначений час. І тим не менш, теоретичну спадщину Ф. Генца можна сміливо зараховувати до помітного внеску в розвиток мирології, а також у зародження етнополітичної конфліктології.

Слід зауважити, що в ті далекі часи наука про мир називалася «іренологія» (від грецького «eirenene» — мир, англ. — «eirenology»). Однак, ця маловідома і незрозуміла назва в силу різних причин так і не прижилася в лексиконі більшості зарубіжних та українських науковців, які займаються дослідженням даної проблематики. У західній відповідній науковій літературі в 1960–1970-х рр. вона була відомою під назвою «Peace Studies» «Дослідження миру». Проте, з середини 1980-х рр. пов'язані з нею проблеми починають досліджуватися вже переважно в рамках нової галузі наукового знання, яка отримала назву «Peace and Conflict Studies», тобто «Дослідження миру і конфлікту». На Заході сьогодні це вже

¹ Генц Ф. О вечном мире (1800)/Фридрих Генц//Трактаты о вечном мире/Сост. И. С. Андреева, А. В. Гулыга. – СПб. : Алетей, – 2003. – С. 344.

² Там же. – С. 336.

³ Там же. – С. 350.

досить впливовий науковий напрям. Підтвердження тому — підготовка у багатьох університетах бакалаврів, магістрів і навіть докторів наук (PhD.) з цієї подвійної спеціальності, випуск наукового журналу «Peace and Conflict Studies» та ін. Однак, на наш погляд, такий підхід є недостатньо коректним, а головне — малоефективним. Здається, більш корисним було б все таки розділити цей напрям на два окремі напрями: а) науку про мир та б) науку про конфлікти. При цьому, першу, тобто науку про мир, назвати «мирологія» (Peaceology). Звичайно, її можна було б назвати і «мирознавство» (Peace Knowledge), але знання, як відомо, це ще не наука. Можна також було б дати їй назву «Дослідження миру» (Peace Studies), але це теж ще не наука, а лише процес набуття знань про мир. До того ж, в обох випадках йдеться про теоретичні аспекти миру, а не про одночасне набуття знань про мир і втілення цих знань у практичну діяльність щодо його досягнення і збереження.

Як би там не було, але автор даної статті пропонує ввести у відповідну українську політологічну та конфліктологічну літературу нове для неї поняття, зокрема «мирологія» — тобто наука про мир як одвічну і найвищу вселюдську цінність. Отже, омріяна австрійським мислителем Ф. Генцем наука про мир, тепер вже під назвою «мирологія», хай і повільно, але невпинно розвивається.

Список літератури:

1. Генц Ф. О вечном мире (1800)/Фридрих Генц//Трактаты о вечном мире/Сост. И. С. Андреева, А. В. Гулыга. – СПб.: Алетейя, – 2003. – С. 316–350.
2. Friedrich von Gentz, German Publicist and Diplomat [Електронний ресурс] – Режим доступу://URL: <http://www.1902encyclopedia.com/G/GEN/friedrich-von-gentz.html>
3. Gentz, Friedrich Von//Encyclopædia Britannica (11th edition) – Cambridge: Cambridge University Press, – 1910. – Р. 607. [Електронний ресурс] URL: <https://archive.org/stream/encyclopaediabrit11chisrich#page/606/mode/2up>
4. Paterno M. P. Diplomacy of Treatises and Political Balance between XVIII and XIX Centuries/Maria Pia Paterno [Електронний ресурс] – Режим доступу://URL: <https://pubblicazioni.unicam.it/handle/11581/107622#.WLw-f9SLTQA>
5. Tagerbucher von Friedrich von Gentz//The Edinburgh Review, or Critical Journal. –1863. – Vol. CXVII. – P. 42–82.